

BRANKA MIGOTTI

JOŠ JEDNOM: JE LI CERTISIJA BILA NA ŠTRBINCIMA KOD ĐAKOVA?

Dr. sc. Branka Migotti
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Odsjek za arheologiju
Ulica Ante Kovačića 5
HR – 10000 Zagreb
e-mail: branka.migotti@gmail.com

DOI: 10.21857/90836c782y
Pregledni rad

Autorica je rad pod istim naslovom napisala pred dvadesetak godina, prije početka sustavnih arheoloških istraživanja na arheološkom nalazištu Štrbincima kod Đakova. U tome je radu navela dotad postojeće argumente, prije svega putopisne izvore i slučajne arheološke nalaze, koji su govorili u prilog pretpostavci da je rimsko naselje Certisija (*Certissia*) na prometnici Emona–Sirmium, udaljeno 22 rimske milje zapadno od Cibale, bilo u Štrbincima. Budući da je ta pretpostavka ipak ostala pod znakom pitanja, i to usprkos postojanju javnog mramornog natpisa sa spomenom Certisije, u ovome prilogu raspravlja se o tome jesu li nalazi prikupljeni u sustavnim arheološkim istraživanjima 1999.–2014. doprinijeli rasvjetljavanju enigme o smještaju toga grada. U zaključku se iznosi mišljenje da su novi nalazi dodatno osnažili pretpostavku o smještaju Certisije na Štrbincima, ali ju ipak nisu konačno potvrdili.

Ključne riječi: Panonija, Certisija, Cibale, cesta Emona–Sirmij, Štrbinici, rimski putopisni izvori, natpis o Certisiji / *Key words: Pannonia, Certissia, Cibalae, road Emona–Sirmium, Roman itinerary documents, Certissia inscription*

Uvod

U radu pod naslovom *Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?*, napisanome pred gotovo dva desetljeća, nabrojila sam i obrazložila razloge za pozitivan odgovor na postavljeno pitanje. Ovdje ću ih kratko sažeti, kao uvod u raspravu o tome jesmo li na temelju istraživanja i slučajnih nalaza u novije vrijeme imalo bliže saznanju o mjestu gdje se nalazio rimski grad Certisija (*Certissia*). On se na temelju putopisnih izvora i slučajno prikupljene arheološke građe odavna tražio na različitim mjestima i naseljima đakovačko-vinkovačkog kraja, primjerice u Đakovu, Budrovcima, Mikanovcima, Vođincima, Andrijevcima, Piškorevcima i drugdje, te naposljetku na Štrbincima. Potonje nalazište, ukupne površine od

približno 63 hektara i udaljeno oko 3 km jugoistočno od središta Đakova, zauzima dva brežuljka i zaravan sjeverno od njih (sl. 1). Od svih nabrojanih mjesta upravo je ondje do pred kraj 20. stoljeća prikupljena najveća količina raznovrsnih pokretnih nalaza i građevinskog materijala iz rimskog razdoblja. Taj me podatak naveo na zaključak da su najvjerojatnije u pravu bili oni povjesničari i istraživači koji su smatrali da se upravo na Štrbincima, nekadašnjem biskupskom poljoprivrednom dobru, nalazila rimska Certisija.¹

Sl. 1. Panorama Štrbinaca (Fotoarhiva Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti = OA HAZU) / Fig. 1. Aerial view of Štrbinac (Photo archive of the Division of Archaeology of the Croatian Academy of Sciences and Arts = OA HAZU)

¹ Migotti 2001.

Štrbinci kao arheološko nalazište od kraja 19. stoljeća do 1999.

Od mnogobrojnih rimskih pokretnih nalaza i grobova, uključujući i zidane grobnice, nađenih i/ili istraženih na Štrbincima prije sustavnih istraživanja započelih 1999., tri su bila ključna za pretpostavku o Certisiji, jer su svojom naravi i raskoši govorili u prilog važnosti nalazišta u cjelini: jedna poblizhe neodređena građevina, jedna grobnica zidana opekom te jedna staklena posuda. Građevina je izišla na vidjelo 1894. u poljoprivrednim radovima, ali je odmah i uništena tako da nije bilo moguće pouzdano utvrditi njenu narav. U pokušaju naknadnog iskopavanja tijekom 1894.–1895., Josip Brunšmid više nije zatekao ni traga zidovima, ali je u isprevrtnoj zemlji bilo kockica raznobojnog mozaika i manjih ulomaka figuralnih fresaka, dvije opeke s pečatima (jedna Prve kohorte Tračana rimskih građana / *cohors Prima Thracum civium Romanorum*, a druga Panonske flavijevske riječne flote / *Classis Flavia Pannonica*) te nekoliko pokretnih predmeta: ulomak lukovičaste fibule i okov pojase kopče od bakrene slitine, veći broj ulomaka staklenih narukvica, glinena svjetiljka, olovna cjevčica, nekoliko željeznih predmeta (noževi, čavao, kuka) te nekoliko kovanica.² Budući da nisu ostali zabilježeni nikakvi podaci o veličini građevine, teško je pouzdano utvrditi njenu namjenu. Ipak, sudeći prema nalazima najvjerojatnije je to bila grobnica, ali valjda najraskošnija među svima naknadno nađenima na Štrbincima. To se može zaključiti iz podatka da nije bila ukrašena samo višebojnim freskama nego i mozaicima sastavljenima od kamenih kockica bijele, modre, crvene i žute boje te od onih staklenih bijele, zelene, plave i sivkaste boje. Začudo, J. Brunšmid među tom građom nije spomenuo pozlaćene staklene kockice nađene na istome mjestu, pohranjene u Arheološkom muzeju u Zagrebu (sl. 2).³ Pritom je važno imati na umu da su se staklenima, a osobito pozlaćenim mozaicima ukrašavali pretežno zidovi (*opus musivum*) a rjeđe podovi kasnoantičkih građevina, uključujući i kršćanske crkve i grobne memorije. To je ona ista tehnika kojom su načinjena dva pozlaćena staklena dna posuda (vidi niže), naime tako da se zlatni listić umeće između dviju staklenih stijenki, od kojih mu donja služi kao podloga a gornja kao zaštita od oštećivanja i raspadanja.⁴ Na Štrbincima su nađene ukupno tri grobnice ukrašene freskama, ali ni u jednoj nisu zatečeni tragovi mozaika.⁵ Načelno, pozlaćenim zidnim mozaicima mogla je biti ukrašena i crkva koja je, ako je Certisija uistinu bila na Štrbincima, morala ondje postojati. Međutim, to je manje vjerojatno, jer crkva ipak podrazumijeva nešto veće zdanje, koje bi radnici u kratkom vremenu teško

² Brunšmid 1901, 137–139; Migotti et al. 1998, 15–19; Migotti 2001, 81–82.

³ Brunšmid 1901, 138; Migotti et al. 1998, 15–16, kat. 8 i 9.

⁴ Gough 1973, 81–99, 146–167; Koch 1996, 91; Schmidt 2001, 252, passim; Garčević 2006, 50–55, 227–238, passim.

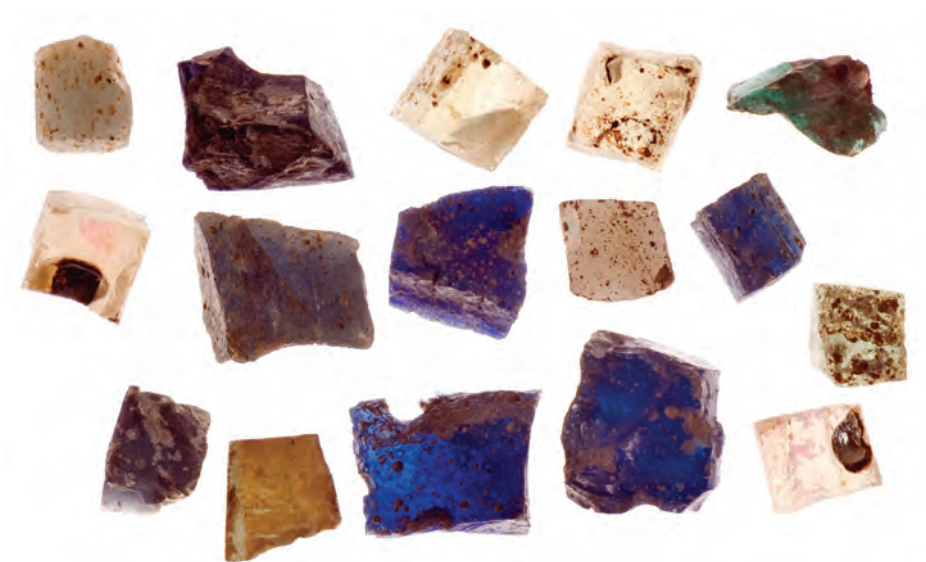
⁵ Migotti et al. 1998, 66–68, kat. 197–198; Migotti 2007, 169–170, 174–176, T. XII.

bili uspjeli tako temeljito uništiti. O naravi razorene građevine J. Brunšmid nije se izjasnio, ali ju je očigledno razlikovao od dviju zidanih kasnoantičkih grobnica, kakve je i sam istražio 1895. godine u njenoj neposrednoj blizini i kakve su u prilično velikom broju nađene u novijim sustavnim istraživanjima (sl. 3).⁶ Iz svega se daje pretpostaviti da je uništena građevina bila raskošna grobnica tipa memorije ili mauzoleja, nešto većih dimenzija od zidanih grobnica prosječne veličine tlocrta od oko 2,50 x 1,50 m. Jedina takva građevina istraжена na Štrbincima jest zidana grobnica 66, veličine tlocrta oko 3 x 3 m, zatečena u iskopavanjima 2002.–2003., ali posve razorena.⁷ Ipak, s obzirom na raskošno unutarnje uređenje građevine uništene 1894., možda je to bio veći mauzolej nalik nekolicini istraženih u Sopijanima (*Sopianae*, Pécs).⁸ Kakogod bilo, činjenica da je građevina netragom nestala cijeloj toj priči daje pomalo fantomski prizvuk. S obzirom na sačuvane ostatke pokretnih nalaza, a osobito na pozlaćene kockice mozaika, ne postoji mogućnost da je J. Brunšmid bio zaveden nekom izmišljenom pričom. Ipak, teško je objasniti kako je nestala ogromna količina opeka koja je bila potrebna za gradnju oveće grobne građevine; iskustvo nam govori da je takva građa upotrijebljena i za gradnju manjih grobnica bila veoma obimna. Nije tajna ni to da su stanovnici Slavonije oduvijek, pa i u najnovije vrijeme, rado upotrebljavali rimsku opeku za različite gradnje. U ovome slučaju, međutim, Brunšmid izričito spominje radnike iz Like, povezujući pretpostavljen stereotip o snazi tih ljudi s temeljitošću kojom su razorili spornu građevinu; neće biti da su razorenu građu nosili sa sobom u Liku. S obzirom na to da su među nalazima preostalima nakon uništavanja zatečene i dvije opeke s pečatima, moguće je da preostalu građu te vrste Brunšmid nije smatrao potrebnim spomenuti. Kakogod bilo, ovo je tek jedna od mnogih nedorečenosti koje prate Štrbinca kao arheološko nalazište samo po sebi, a i kao mjesto mogućeg smještaja rimske Certisije, kao što će se vidjeti iz nastavka izlaganja.

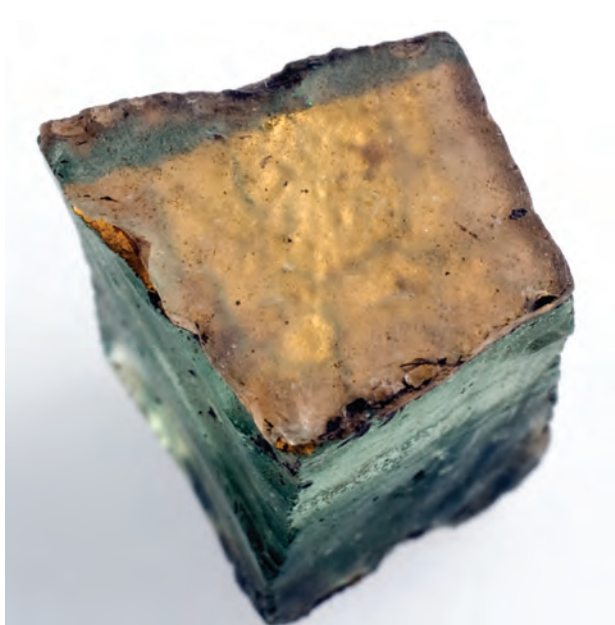
⁶ Brunšmid 1901, 138–139. O grobnicama istraženima u novije vrijeme vidi Migotti 2009, 152–153, T. V–VIII, X–XIII, XVII.

⁷ Migotti 2007, 169–170, 175–176, T. XII. O takvim građevinama u Rimskom Carstvu, uključujući i Panoniju, vidi Schmidt 2001, 252–321, a o problemu terminologije (memorija, mauzolej, hipogej, kapela i slično) vidi Nagy 2016, 152, s literaturom u bilješci 13.

⁸ Treba napomenuti da su te građevne bile ukrašene zidnim freskama, dok je samo u jednoj zatečen podni mozaik načinjen od crvenih, žutih i crnih kockica (Hudák, Nagy 2009, 67). U navedenoj literaturi ne spominje se materijal, ali prema usmenom podatku L. Nagya, kockice su bile načinjene od mramora, kamena i komadića opeke, a usto nije ni posve sigurno je li mozaik pripadao mauzoleju ili urbanoj vili koja mu je prethodila. Prema mome uvidu, stakleni pozlaćeni mozaici ne spominju se ni drugdje u panonskom grobnom kontekstu, što štrbinačku grobnu građevinu čini jedinstvenom.

Sl. 2a. Kockice pozlaćenog staklenog mozaika (fotografija: Arheološki muzej u Zagrebu = AMZ, I. Krajcar) /
Fig. 2. Gilded glass mosaic cubes (photo: The Archaeological Museum in Zagreb = AMZ, I. Krajcar)

Sl. 2b. Kockica pozlaćenog staklenog mozaika (fotografija: AMZ, I. Krajcar) / Fig. 2b. A gilded glass mosaic
cube (photo: AMZ, I. Krajcar)

Sl. 3. Opekom zidane grobnice (fotografija: T. Leleković) / Fig. 3. Brick-masonry tombs (photo: T. Leleković)

J. Brunšmid u svom je izvještaju nalazište Štrbinci u cjelini nazvao vlastelinskim vinogradom, a mjesto nalaza građevine uništene 1894. nije naznačio već je naveo podatak o *pripremi tla za sadnju vinove loze na jednoj parceli*, što samo po sebi nije dovoljno za određenje mjesta nalaza. Naime, u to vrijeme na biskupskome imanju na Štrbincima bilo je i voćnjaka i vinograda,⁹ pa ni podatak da je zgrada zatečena za vrijeme pripreme tla za zasađivanje vinograda nije od koristi za ustanovljavanje spornog mjesta. Kao mjesto nalaza u knjizi Hedvige Dekker navedena je kao k. č. 1116 (sl. 4), premda nije jasno kako je autorica došla do toga podatka.¹⁰ Naime, J. Brunšmid nije spomenuo katastarsku česticu ni u objavljenom prilogu ni u arhivskoj ostavštini u Arheološkome muzeju u Zagrebu.¹¹ Budući da je rođena tek nekoliko godina (1925.) nakon Brunšmidove smrti (1929.), H. Dekker je do spoznaje o katastarskoj čestici mogla doći jedino naknadno, usmenom predajom nekog od još živućih sudionika Brunšmidovih istraživanja, ali i na temelju

⁹ Pavić, Cepelić 1994, 877.

¹⁰ Dekker 1959 (Katalog arheoloških nalazišta u Đakovštini, umetnut u tekst monografije bez brojeva stranica; navedeni podatak nalazi se na stranicama 15 i 16 spomenutog umetka).

¹¹ Brunšmid 1901, 137–139; Balen-Letunić, Radman-Livaja 2008, 427–429, sl. 11–13.

rekonstrukcije pomoću dvaju dodatnih podataka – jedne sačuvane fotografije i jednog detalja Brunšmidova opisa istraživanja. On je, naime, zabilježio da je jedna od dviju zidanih grobnica koje je sâm iskopavao 1895. godine bila istočno od uništene građevine, a druga posve blizu Ribnjaka.¹² Usprkos tome što na fotografiji (sl. 5) snimljenoj tijekom tog istraživanja nije naznačeno koja je od dviju grobnica na njoj prikazana, ipak neki elementi krajolika dopuštaju mogućnost nagađanja o mjestu nalaza.¹³ O kojoj god grobnici da je riječ, vidljivo je da se ona nalazila na granici između brežuljkastog i ravnog dijela terena, s obzirom na to da se brijeg nazire iza Brunšmidovih leđa. Ako se raslinje koje se pak vidi u pozadini, dakle s njegove lijeve strane, protumači kao drvored koji je okruživao jezero i nastavljao se u pravcu sjever–jug, prateći rasjed između dvaju štrbinačkih brežuljaka, onda se prizor na slici mogao odvijati jedino na zemljištu zapadno od Ribnjaka, dakle na južnome dijelu k. č. 1118, a ne na k. č. 1116 smještenoj istočno od Ribnjaka. Na to upućuje još jedan topografski detalj – k. č. 1116 proteže se na ravnom tlu, dok je južni dio k. č. 1118 na granici između ravnog i brežuljkastog dijela terena (usp. sl. 12). Naposljetku, takva rekonstrukcija podudara se s podatkom koji sam tijekom istraživanja 1999.–2014. dobila od jednog radnika, da se negdašnji vinograd nalazio na brežuljku zapadno od Ribnjaka. Kakogod bilo, najraskošnija poznata grobna građevina na Štrbincima nalazila se na zemljištu južno (k. č. 1116) ili jugozapadno (k. č. 1118) od prostora istraženog u arheološkim iskopavanjima od 1999. do 2014 (k. č. 1069).

¹² U starijoj literaturi riječ ribnjak u ovome kontekstu pisala se malim početnim slovom kao opća imenica, jer se uistinu odnosila na umjetno jezero za uzgoj ribe. Ovdje se ona piše velikim početnim slovom, jer je jezerce u međuvremenu izgubilo svoju namjenu uslijed zapuštenosti, a u arheološku literaturu ušlo je kao uži toponim.

¹³ Fotografija se čuva u Muzeju Đakovštine u Đakovu, a objavljena je s pogrešnim opisom u kojemu se zidana grobnica naziva sarkofagom (Dekker 1959, slika na str. 32).

Sl. 4. Katastarska mapa Štrbinaca (Odjel za katastar nekretnina Đakovo) / Fig. 4. Cadastral map of Štrbinca (Cadastral Office, Đakovo)

Sl. 5. J. Brunšmid za vrijeme iskopavanja 1895. (OA HAZU) / Fig. 5. J. Brunšmid during the 1895 excavation (OA HAZU)

Drugi nalaz koji je podsjetio na važnost Štrbinaca i moguću lokaciju Certisije bila je zidana grobnica otkrivena prigodom gradnje obrambenog rova u Domo-
vinskom ratu 1991. godine. Građevina je tada bila potpuno uništena, ali je sačuva-
na zabatna freska solarno-kristološke simbolike s prizorom paunova uz posudu,
prikazanih u okviru stilizirane rajske ograde na podlozi alegorijske predodžbe
svemira, izražene kristogramom u kružnom okviru i nebeskim tijelima sa strana
(sl. 6, 7). I to je bio (i ostao) jedinstven nalaz u okviru ranokršćanske arheologije
hrvatskog dijela provincije Panonije.¹⁴ Treći nalaz po kojemu su Štrbinci i prije
sustavnih istraživanja od 1999. ušli u literaturu kao važno nalazište, jest pozlaće-
no dvostruko stakleno dno, pronađeno slučajno za vrijeme građevinskih radova
1965. (sl. 8). Osobitost tog nalaza dodatno je osnažena kad je u arheološkom isko-
pavanju 2001. nađen još jedan istovrsni predmet (sl. 9). Osim dvaju štrbinačkih
primjeraka, naime, čitava provincija Panonija dala je još samo 6 dvostrukih pozla-
ćenih staklenih dna, pri čemu su jedino u dvama velikim gradovima, Karnuntu i
Petovioni, nađena po dva takva ulomka.¹⁵

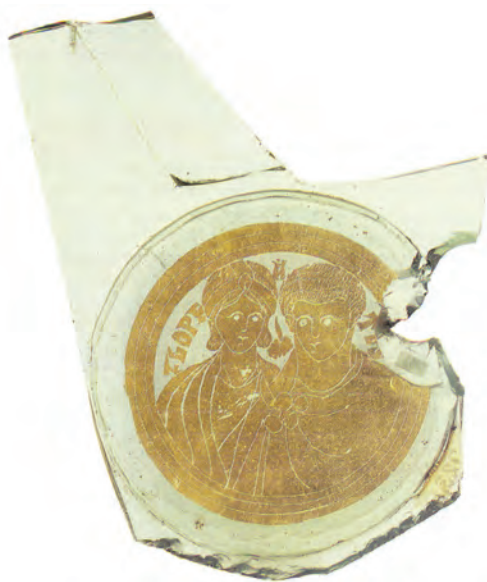
Sl. 6. Grobnica s freskom u vrijeme pronalaska 1991. (fotografija: Muzej Đakovštine Đakovo = MĐĐ, I. Pavlović) / Fig. 6. Frescoed tomb at the time of discovery in 1991 (photo: The Museum of the Đakovo Region = MĐĐ, I. Pavlović)

¹⁴ Migotti 1994, 56–58, kat. 158; Migotti 1997a; Migotti et al. 1998, 66–67, 91, kat. 197; Migotti 2001, 84.

¹⁵ Dva čitava pozlaćena dna potječu iz Mađarske – po jedan iz iz Intercize (Intercisa, Dunaúj-
varos) i Lugija (Lugio, Dunaszekcső), a po dva manja ulomka takvih predmeta nađena su u
Karnuntu u Austriji (Carnuntum, Petronell) i Petovioni (Poetovio, Ptuj). Prva su četiri primjerka
iz 4. stoljeća kao i štrbinačka stakla, dok su ulomci iz Petovione datirani u 3. stoljeće, dakle u
vrijeme dok je taj grad još pripadao provinciji Panoniji. Usp. Migotti 2003, 14.

Sl. 7. Freska iz grobnice na sl. 6 (fotografija: AMZ, N. Kobasić) / Fig. 7. Fresco from the tomb in fig. 6
(photo: AMZ, N. Kobasić)

Sl. 8. Pozlaćeno stakleno dno, nađeno 1965. (fotografija: OA HAZU) / Fig. 8. Gilded glass bottom found in
1965 (photo: OA HAZU)

Sl. 9. Pozlaćeno stakleno dno, nađeno 2001. (fotografija: OA HAZU) / Fig. 9. Gilded glass bottom found in 2001 (photo: OA HAZU)

Kad je Arheološki muzej u Zagrebu 1994. postavio izložbu *Od Nepobjedivog sunca do Sunca pravde*, kao svoj doprinos XIII. međunarodnom kongresu za starokršćansku arheologiju održanome te godine u Splitu i Poreču, pomalo neočekivano ispostavilo se da su kasnoantičko-ranokršćanski nalazi sa Štrbinaca zasjenili one iz ranokršćanskih biskupija Siscije, Murse i Cibala ako ne brojem, a ono znakovitošću i važnošću.¹⁶ To saznanje, dodatno potaknuto pretpostavkom o smještaju Certisije upravo na Štrbincima, navelo me na pokretanje projekta zamišljenog u dvije etape. Prva je bila stjecanje uvida u ukupnu građu s tog nalazišta rasutu među nekolicinom muzeja i pripremanje izložbe o Štrbincima u kontekstu pretpostavke o Certisiji. Drugi korak predviđao je arheološko istraživanje Štrbinaca, koje je s prekidima trajalo od 1999. do 2014. Prikupljanje građe za izložbu 1998. urodilo je neočekivanim nalazom u Dijecezanskoj zbirci u Đakovu – mramornom pločom s uklesanim natpisom u kojemu se spominje Certisija, i to tako da se putnika namjernika poziva da dođe u taj grad (sl. 10). Natpis glasi:

[---] *a]ccede ad Certissia[m ---]*

[---] *memor cupias [---]*

[---] *est caput v[iarum ---] ili v[iae? iarum? ---]*

¹⁶ Migotti 1994, 56–59; Migotti 1997b, 98.

Prijevod: [... pristupi u Certisiju, sjećajući se poželi, (ona) je ishodište ceste ili cestā].¹⁷ Znajući, naime, da se skromna biskupijska arheološka zbirka sastoji pretežno od nalaza sa Štrbinaca, pretpostavila sam da i natpis potječe odande, ili možda ipak s nekog otprije spomenutih nalazišta koja su se u prošlosti povezivala s Certisijom. Stoga je ushićenje u trenutku “nalaza” bilo neopisivo, ali je trajalo vrlo kratko jer se ubrzo ustanovilo da nitko u Biskupiji ne zna ni kada je ni otkuda dragocjeni nalaz prispio u Zbirku. Prema tome, ostalo je pretpostaviti da natpis potječe sa Štrbinaca te prionuti iskopavanjima u nadi da će novo istraživanje doprinijeti rasvjetljavanju smještaja Certisije ili barem naravi rimskog naselja na Štrbincima.

Sl. 10. Natpis o Certisiji (fotografija: AMZ, N. Kobasić) / Fig. 10. Inscription mentioning Certissia (photo: AMZ, N. Kobasić)

¹⁷ Migotti et al. 1998, 70–71, br. 204; Migotti 2012a; Migotti 2017.

Arheološka iskopavanja na Štrbincima 1999.–2012.

U vrijeme odabira terena za početak sustavnih istraživanja 1999. nije mi bilo poznat navod H. Dekker o mjestu nalaza građevine s mozaicima, pa je izbor pao na položaj u blizini zaštitnih istraživanja koje je na Štrbincima proveo Z. Gregl 1993., na k. č. 1069.¹⁸ Južna granica na kojoj je zastalo istraživanje kasnoantičkog groblja bila je otprilike na početku donje polovice k. č. 1069, stoga što je južno od te crte u iskopavanjima 2002. i 2003. uočen prostor moćnog neolitskog sloja na površini kojega su "plivali" ostatci razorenih i djelomice raspršenih kasnoantičkih grobova i grobnica.¹⁹ Takvu sliku potvrdilo je i geofizikalno istraživanje provedeno 2014. (vidi niže). Stoga su se iskopavanja od 2004. nadalje usmjerila na prostor zapadno, sjeverno i istočno od onoga istraženog prethodno (sl. 11).²⁰ Prema tome, dok je prostiranje groblja na te tri strane sustavnim iskopavanjima uglavnom zadovoljavajuće omeđeno, njegova južna granica ostala je nerazriješena. Ako se grobnica s mozaicima uistinu nalazila na k. č. 1116, onda bi svakako trebalo pretpostaviti neprekidno protezanje groblja do toga mjesta, a ako je ona bila zapadno od Ribnjaka, moguće je da je južna granica istraženog dijela groblja ujedno i njegov južni rubni dio (sl. 11 i 12). Treba napomenuti da je najmlađi novac iz istraživanja 1999.–2012. zatečen upravo u najjužnijoj istraženoj grobnici (66). S obzirom na izlizanost, nije ga bilo moguće odrediti točnije od okvira zadanog trima vladarima: Valentu (364.–378.), Valentinijanu I. (364.–375) ili Gracijanu (367.–383).²¹ U svakom slučaju, taj nalaz svjedoči o najmlađem odsječku istraženog dijela groblja, jer krajem 4. st. prestaje redoviti dotok novca u Panoniju, a kovanice iz 4. stoljeća bile su u optjecaju i neko vrijeme u 5. stoljeću.²² Istrošenost kovanice iz grobnice 66 svakako svjedoči o njenoj dugoj upotrebi prije nego što je postala grobni prilog.

U iskopavanjima od 1999.–2012. istraženo je ukupno 175 grobova; njih 147 u zemljanoj raci, od čega 13 sigurno ili moguće u drvenom lijesu, te oko 28 pretežno razorenih grobnica. Toliki broj grobova u rasponu od oko polovice stoljeća (2. polovica 4. stoljeća i dio 5. stoljeća) upućuje na znatnije naselje i osnažuje pretpostavku o Certisiji, osobito s obzirom na to da to nije bilo jedino groblje ustanovljeno na Štrbincima.²³ U prilog gradskom naselju govori i veći broj lukovičastih fibula

¹⁸ Gregl 1994.

¹⁹ Migotti 2007.

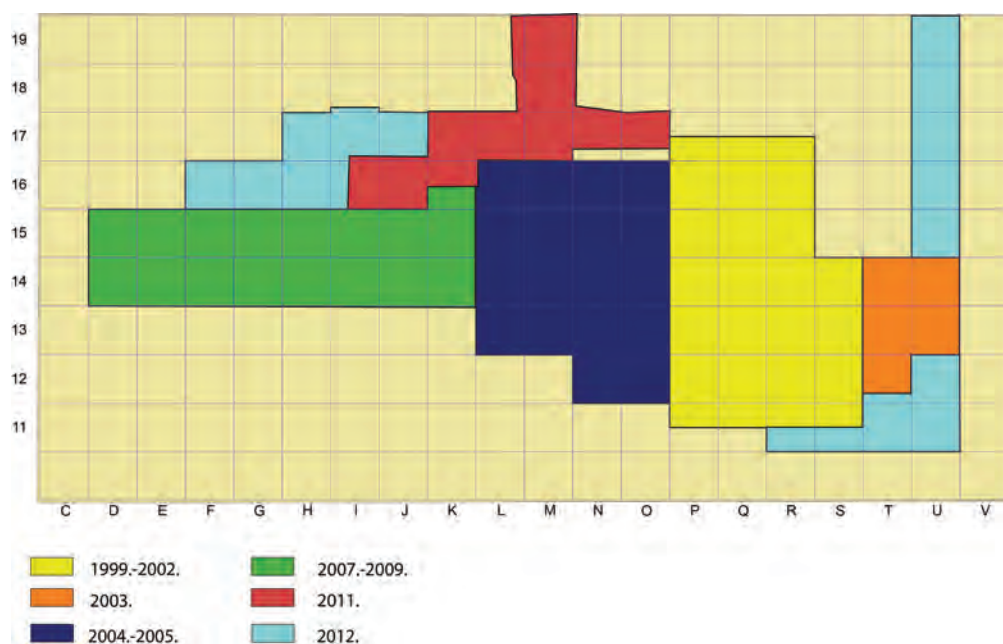
²⁰ Migotti 2009; Migotti, Leleković 2013; Migotti, Leleković 2017.

²¹ Migotti 2007, 169–170. U svim drugim grobovima i izvan njih nađeni su novci Konstantina i njegovih sinova, ili pak oni iz 3. stoljeća.

²² Migotti, Perinić 2001, 107, bilj. 101; Migotti 2007, 185–186.

²³ Grobovi su nađeni i na drugom kraju Štrbinaca, sjeverozapadno od Ribnjaka na mjestu trafostanice (Migotti et al. 1998, 73).

i pojasnih kopči, neke poznate otprije a druge nađene u sustavnim iskopavanjima, koje najvjerojatnije svjedoče o službenom statusnom položaju dijela građana rimskog naselja na Štrbincima.²⁴ Usprkos dobrim rezultatima iskopavanja, koji su zamjetno unaprijedili dotad nedovoljno poznavanje kasnoantičkog grobnog rituala na području sjeverne Hrvatske i iznijeli na vidjelo čitavo obilje pokretnih nalaza, mjestimice i izvanrednih u panonskom kasnoantičkom kontekstu, 2012. bila je ujedno i zadnja godina arheološkog iskopavanja tog nalazišta. Odluka o prestanku iskopavanja donesena je iz više razloga, od kojih je najvažniji taj da je, s obzirom na izrazito moćan prapovijesni sloj i veliku uništenost rimskih nalaza i njihova gubljenja u prapovijesnim jamama, postalo jasno da cjelovitim iskopavanjem kasnoantičkog groblja u dogledno vrijeme neće biti moguće ni približiti se zacrtanom cilju. Taj je cilj, naime, podrazumijevao praćenje protezanja groblja i stjecanje uvida u granicu između prostora stanovanja i groblja, s namjerom barem okvirnog ocrtavanja unutrašnje topografije rimskog naselja na Štrbincima, da bi se time dodatno osnažila (ili oslabila) pretpostavka o Certisiji.

Sl. 11. Shematski plan iskopavanja groblja na Štrbincima 1999.–2012. (autor: T. Leleković) / Fig. 11. Schematic plan of the 1999–2012 excavations of the Štrbinci cemetery (author: T. Leleković)

²⁴ Migotti et al. 1998, 105; Migotti, Perinić 2001, 129–134; Migotti 2004, 181–184; Migotti 2007, 178–181; Migotti 2008; Migotti, Leleković 2017, 187–188 (G 159, G 174).

Sl. 12. Geofizikalni pregled 2014. (autor: S. Groh) / Fig. 12. Geophysical survey in 2014 (author: S. Groh)

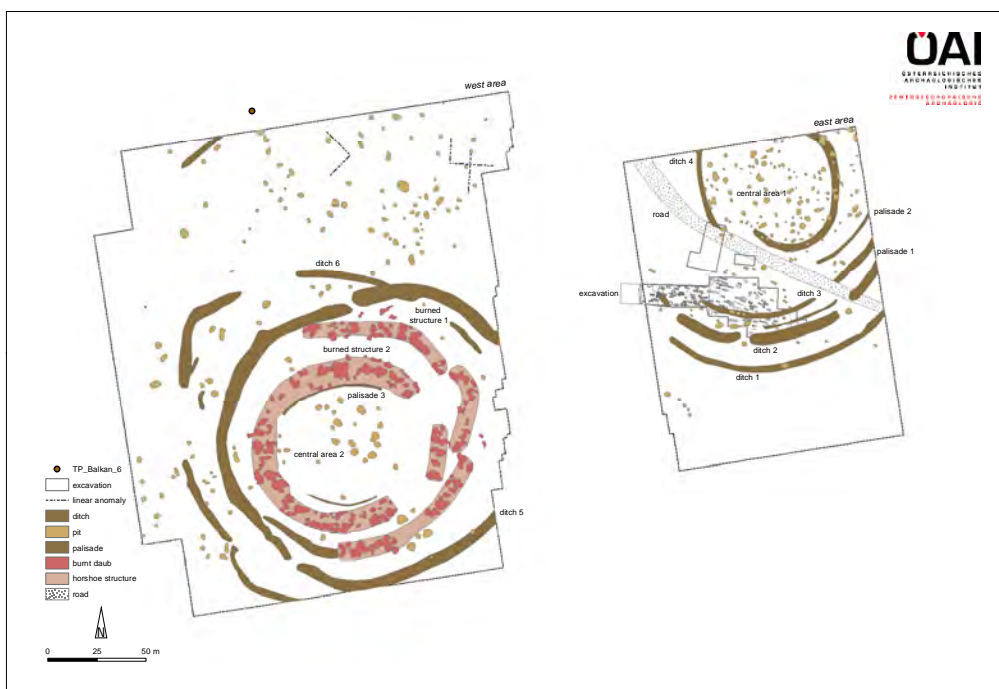
Geofizikalno istraživanje Štrbinaca 2014.

S obzirom na opisane okolnosti, u 2014. umjesto iskopavanja organizirano je geofizikalno snimanje s namjerom stjecanja boljeg uvida u osnovne parametre mikrotopografije nalazišta, odnosno granice između naseljenog prostora i groblja.²⁵ Stoga je prvobitno zacrtan prostor istraživanja trebao obuhvatiti zaravan sjeverno od iskopanog groblja, jer se ondje predviđala mogućnost ustanovljavanja stambenog dijela naselja. Taj je plan nažalost morao biti napušten zbog poljoprivredne površine zasađene kukuruzom, pa su dvije geofizikalne sonde načinjene na južnom dijelu Štrbinaca (sl. 12). Jedna je bila smještena istočno od Ribnjaka, obuhvativši prostor istraženog dijela groblja i njegov širi rubni dio na južnoj, sjevernoj i istočnoj strani, u ukupnoj površini od 2 hektara. Druga (4,6 hektara), postavljena na padini brijega zapadno od Ribnjaka, nije dala nalaza rimskih struktura ili one nisu prepoznate.²⁶ Svrha istočne sonde bila je ustanoviti protezanje groblja izvan istraženog dijela, prije svega na istočnoj strani gdje to dotad još nije bilo potvrđeno arheološkim iskopavanjima, kao i otkriti eventualne druge rimske ostatke na snimljenim mjestima. Geofizikalno snimanje potvrdilo je, u okvirima mogućnosti te metode, prostiranje groblja približno u dotad istraženim gabaritima, s rjeđim mogućim rubnim proširenjima. Groblje je, naime, na zapadnoj strani bilo omeđeno usjekom među dvama štrbinačkim brežuljcima, dok je na sjevernoj, južnoj i istočnoj strani uočeno rijetko pojavljivanje manjih jama, mogućih grobova. Potvrđena je i pojava poznata otprije na čitavom širem prostoru istraženog dijela groblja – moćan prapovijesni sloj sastavljen od jama različite veličine te jaraka i palisada. Međutim, najvažniji nalaz istočne sonde u ovom kontekstu svakako je traka širine 7–9 m, koja se protezala neposredno poviše sjevernog ruba groblja dijagonalno od sjeverozapada prema jugoistoku čitavom istraženom površinom, a protumačena je kao rimska cesta ili ulica (sl. 13). Takvo tumačenje dodatno osnažuje i orijentacija iskopanih grobova, položenih pretežno u smjeru sjeverozapad–jugoistok, s manjim ili većim otklonom, i sa zanemarivim brojem drukčije postavljenih ukopa. U konačnici, prometnica na ovom položaju dodatni je argument za smještaj Certisije na Štrbincima, s obzirom na to da je posrijedi bilo naselje na prometnici Emona–Sirmium, na udaljenosti od 22 rimske milje zapadno od Cibala.²⁷

²⁵ Istraživanje je provedeno od 13. do 15. listopada 2014. u suradnji s dvjema bečkim ustanovama: Institutom za zaštitu arheoloških spomenika (Institut für Archäologische Denkmalpflege) i Odjelom za srednjoeuropsku arheologiju Austrijskog arheološkog instituta (Österreichisches Archäologisches Institut, Zentraleuropäische Archäologie). U ime voditeljice projekta Štrbinci u geofizikalnom istraživanju sudjelovao je dr. sc. Tino Leleković, dugogodišnji suradnik na tom projektu.

²⁶ Posrijedi je k. č. 1118 koja je odavno registrirana kao rimsko nalazište (Dekker 1959), a usitnjeni rimski predmeti u odgovarajućim okolnostima vidljivi su i danas na površini.

²⁷ Perinić 1998; Migotti 2017, 168–169.

Sl. 13. Geofizikalni pregled 2014., istočna sonda (autor: S. Groh) / Fig. 13. Geophysical survey in 2014, eastern area (author: S. Groh)

Zaključno razmatranje

Prethodno izloženi rezultati istraživanja na Štrbincima mogu se opisati kao koraci u rješavanju osnovnog pitanja – je li, naime, na Štrbincima bila Certisija ili neko drugo rimsko naselje, ali ni jedan od njih nije se pokazao ključnim ni konačnim. U 2014. godini pojavio se u literaturi podatak koji na prvi pogled nije bilo moguće zanemariti. Đakovačko-osječki nadbiskup u miru Marin Srakić ustvrdio je, naime, da mu je podatak o Štrbincima kao mjestu nalaza natpisa o Certisiji povjerio pokojni biskup Stjepan Bäuerlein.²⁸ Tek naknadnim provjeravanjem ustanovila sam da ta tvrdnja nije pouzdana, jer je proturječna nekim arhivskim podacima i biografskim činjenicama.

Podimo otpočetak s onim što bismo mogli nazvati zadnjom etapom istraživanja zagonetke Certisije. U vrijeme prikupljanja građe za izložbu o Certisiji i Štrbincima 1998., u ruke mi je došao strojopisni rukopis na 8 stranica naslovljen *Đakovo u historiji*, bez potpisa autora ili nadnevka, ali mi je u Biskupiji rečeno da je

²⁸ Srakić 2014, 159.

autor đakovački biskup Stjepan Bäuerlein (1905. –1973.). U poglavlju naslovljenom *Đakovo u rimsko doba*. *Cirtisa* stoji i ova rečenica: *Na teritoriju današnjeg Đakova, u najužem značenju, nije se našlo ništa, što bi moglo dokazati, da se Cirtisa nalazila na njegovom području. Od svih nalaza iz rimskih vremena iz okoline Đakova najvažnije je Štrbinci.*²⁹ Budući da rukopis nema nadnevka, načelno bilo bi moguće da je u trenutku pisanja biskup uistinu mislio tako, te da je naknadno dobio podatak o podrijetlu natpisa sa spomenom Certisije. Međutim, ni to nije moguće, jer je podatak o navodnom mjestu nalaza tog spomenika u Biskupiju prispio tek 1976., dakle tri godine nakon biskupove smrti (vidi niže).

Pojedini kolege smatrali su da je, s obzirom na različite podatke navedene u ovome radu, oprez oko ubikacije Certisije na Štrbincima nepotreban, i da bi se trebalo riješiti vječitog priloga *vjerojatno*. S time se nisam mogla složiti, jer usprkos svemu konkretnog dokaza nije bilo. Kad me ravnatelj Muzeja Đakovštine Borislav Bijelić nazvao u proljeće 2018., nakon prve rečenice koju je izgovorio (*Ipak si imala pravo!*) osjetila sam tjeskobu i nejasnu slutnju da ću čuti nešto što ne bih željela. Premda na početku razgovora nisam znala o čemu je riječ, a rečenica je sama po sebi bila pohvalna, moja se slutnja obistinila. U tome sam razgovoru saznala da je biskup Srakić u arhivi Dijecezanskog muzeja slučajno naišao na ceduljicu na kojoj je strojopisom napisano da je natpis o Certisiji nađen u Srijemskoj Mitrovici (ne kaže se kada) u Srijemskoj ulici br. 49, u kući Mije Šimunića-Bunjevca, ujaka župnika u Strizivojnoj Mitra Dragutinca, koji 1976. poklanja spomenik Dijecezanskom muzeju (sl. 14). Nitko ne bi poželio takav “rasplet” događaja jer je, s obzirom na sadržaj natpisa koji poziva namjernike u Certisiju, nemoguće da je izvorno podrijetlo tog natpisa grad Sirmij (Srijemska Mitrovica). Spomenik je onamo mogao doći naknadno, možda već u kasnoj antici ili u bilo kojem razdoblju nakon nje. Potonja pretpostavka ima smisla zato što je Srijemska Mitrovica sve do prerastanja u samostalnu biskupiju 2008. bila u nadležnosti Đakovačko-srijemske biskupije.³⁰ Usprkos tome, teško je rekonstruirati okolnosti u kojima bi netko u novije vrijeme spomenik iz Đakovštine prvo odnosio u Srijemsku Mitrovicu, a potom ga poklanjao Đakovačkoj biskupiji. Kakogod bilo, škrti podatci Mitra Dragutinca o mjestu nalaza više zamagljuje postojeću zagonetku, nego što pomažu njenu razrješavanju.

U smislu arheološke topografije, zgrada u Srijemskoj ulici 49, naknadno preimenovanoj u Lenjinovu a potom u (današnju) ulicu Arsenija Čarnojevića, nalazi se na prostoru koji nije pouzdano određen u kontekstu topografije Sirmija, odnosno u smislu razdvajanja grada unutar zidina od predgrađa s grobljima. Po svemu sudeći, taj je položaj bio na graničnom prostoru između grada i istočne

²⁹ Rukopis se čuva u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu pod oznakom HR-NAĐ-OF 63 – fascikli – kutija 17, fascikl “Đakovo”.

³⁰ Đakovačka biskupija 1975, 133–138; https://hr.wikipedia.org/wiki/Srijemska_biskupija.

nekropole, otprilike na mjestu pretpostavljenih ali nedokazanih gradskih vrata (sl. 15).³¹ Na toj se nekropoli pokapalo i u kasnoj antici, pa je petstotinjak metara istočno od približnog mjesta nalaza natpisa o Certisiji izgrađena ranokršćanska crkva sv. Ireneja (sl. 16).³² Inače, arheološki kontekst mogao bi biti zanimljiv samo u slučaju pretpostavke da je natpis u Sirmij dospio već u kasnoj antici ili ranom srednjem vijeku. Ipak, ni u tom slučaju nije jednostavno proniknuti u okolnosti u kojima bi javni natpis bio prenesen (spašen?) iz grada udaljenoga 70 rimskih milja od Sirmija, s obzirom na to da su između Sirmija i Certisije postojale i ranokršćanske biskupije Mursa (Osijek) i Cibalae (Vinkovci), i da je jednoj od njih Certisija morala pripadati u smislu crkvenog ustrojstva.³³ Osim toga, putovi kojima su se kretale rimsko-kršćanske izbjeglice pred naletom barbarskih osvajača pri kraju antike, vodili su od istoka prema zapadu a ne obratno.³⁴ Ako je natpis ipak prenesen u Sirmij pri kraju kasnoantičkog razdoblja, onda se to moglo dogoditi zato što je Sirmij, koji su Avari razorili 582., potrajao dulje nego Mursa i Cibale, zadržavši i toponimski kontinuitet, ili je barem tamošnja ranokršćanska zajednica preživjela dulje negoli u drugim biskupijama i gradovima u jugoistočnoj Panoniji.³⁵ Okolnosti prenošenja takvog napisa moguće je zamisliti kao nalik onima u kojima su, prilikom bijega dijela stanovništva, prenošene i svetačke relikvije. Istina je da natpis o Certisiji nije relikvija, ali je bio javan dokument obilježen staurogramom (monogramatičkim križem), simbolizirajući službenu opredijeljenost grada za kršćansku vjeru, pa je u tom smislu mogao imati vrijednost svojevrsne religijske dragocjenosti. Ako je ova krajnje hipotetska rekonstrukcija kojim slučajem točna, u prilog joj govori i mjesto nalaza u okviru ranokršćanske nekropole ili u njenoj neposrednoj blizini.

Rečenica s prizvukom fraze, kojom često završavaju arheološki tekstovi izražavajući nadu da će nova istraživanja dovesti do boljih rezultata, može se, dajko, primijeniti i na Štrbince. Međutim, kolikogod da i dalje želim nalaz koji bi razriješilo enigmu Certisije, s obzirom na sva dosadašnja iskustva više mu se ne nadam. Do daljnjega, to ostaje jedini rimski grad u Hrvatskoj, a vjerojatno i šire, koji je potvrđen ne samo pisanim izvorima nego i epigrafski, a da ipak ne znamo pouzdano gdje se nalazio.

³¹ V. Popović 1993, 22–23, sl. 4; Милошевић 2001, 62.

³² Милошевић 2001, 62; I. Popović 2016, 181–183, sl. 5.

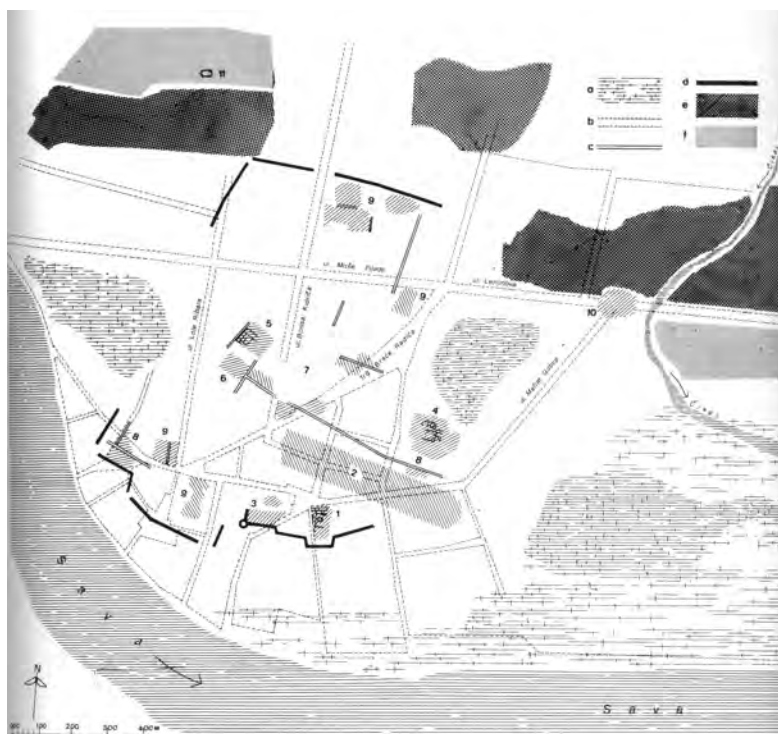
³³ Migotti 1997b, 98.

³⁴ Ta se primjedba odnosi na relaciju Sirmij i područje zapadno od njega, dok prenošenje svetačkih relikvija iz Sirmija prema Solunu i Carigradu (Jarak 1994, 29–31; Lotter 2003, 163–165, *passim*; Bratož 2007) nije relevantno za ovdje razmatrani prostor.

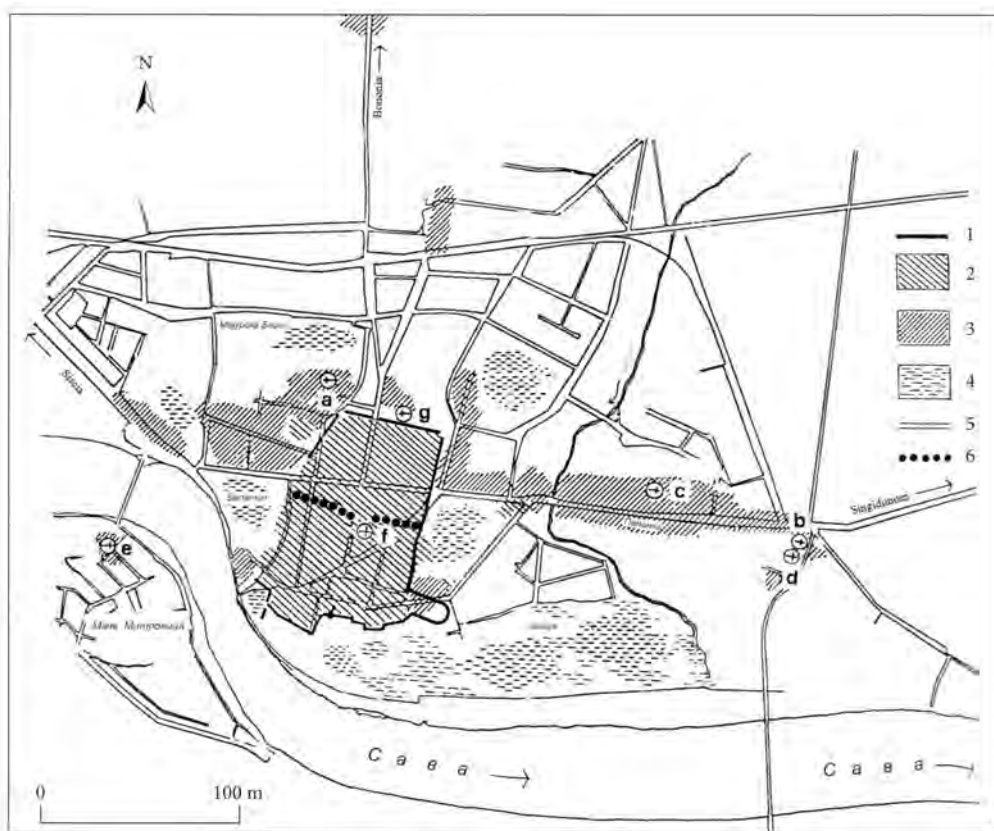
³⁵ O Sirmiju vidi Đakovačka biskupija 1975, 137; Lotter 2003, 68, *passim*. Podatci o sudbini Murse i Cibala manje su određeni. Usp. Migotti 2012b, 14–16; Rapan Papeša, Roksandić 2016.

Sl. 14. Potvrda M. Dragutinca o nalazu natpisa o Certisiji (Dijecezanski muzej Đakovo) / Fig. 14. A note by M. Dragutinac on the findspot of the inscription mentioning Certissia (The Đakovo Diocesan Museum)

Sl. 15. Plan Sirmija, prema V. Popović 1993 (slovo e: groblja; broj 10: pretpostavljena istočna gradska vrata) / Fig. 15. Plan of Sirmium, after V. Popović 1993 (letter e: cemeteries; number 10: the presumed eastern town gate)

Sl. 16. Plan Sirmija, prema I. Popović 2016 (broj 3: groblja; slovo C: bazilika sv. Ireneja) / Fig. 16. Plan of Sirmium, after I. Popović 2016 (number 3: cemeteries; letter C: basilica of St. Irenaeus)

Zahvale

Veoma sam zahvalna svim kolegama koji su mi pomogli u dobivanju i/ili razumijevanju arhivskih podataka: Borislavu Bijeliću, Dariji Damjanović Barišić, Jasmini Davidović i Tinu Lelekoviću; Leventeu Nagyju dugujem srdačnu zahvalnost na podacima o mozaicima iz Sopijana.

LITERATURA / LITERATURE

- Brunšmid 1901 Josip Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV, *VHAD* n. s. 5, 87–168.
- Balen-Letunić,
Radman-Livaja 2008 Dubravka Balen-Letunić, Ivan Radman-Livaja, Izvorište arhivskih podataka: izvadci iz putnih bilježnica Josipa Brunšmida o rimskim nalazima s Dunavskog limesa, *VAMZ* XLI, 427–438.
- Bratož 2007 Rajko Bratož, Izseljavanje prebivalstva iz Zahodnega Ilirika v 5. in 6. stoletju, u: T. Šenk (ur.), *Arhivistika – zgodovina – pravo: Vilfanov spominski zbornik*, Ljubljana, 247–284.
- Bugarski et al. 2016 Ivan Bugarski, Orsolya Heinrich-Tamáska, Vujadin Ivanišević, Daniel Syrbe (ur.), *Grenzübergänge. Spätrömisch, frühchristlich, frühbyzantinisch als Kategorien der historisch-archäologischen Forschung an der mittleren Donau*, Remshalden.
- Dekker 1959 Hedviga Dekker, *Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike*, Đakovo.
- Đakovačka biskupija 1975 Đakovačka ili Bosanka i Srijemska biskupija, u: *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974*, Zagreb 1975, 133–172.
- Garčević 2006 Milun Garčević, *Mozaik. Povijesni pregled, stilske oznake i tehnike izrade*, Zagreb.
- Gough 1973 Michael Gough, *The Origins of Christian Art*, London.
- Gregl 1994 Zoran Gregl, Kasnoantička nekropola Štrbinci kod Đakova – istraživanja 1993. g., *OA* 18, 181–190.
- Groh 2014 Stefan Groh, Đakovo: Report on the Geophysical Survey 2014 (neobjavljen izvještaj), Wien.
- Hudák, Nagy 2009 Krisztina Hudák, Levente Nagy, *A Fine and Private Place. Discovering the Early Christian Cemetery of Sopianae/Pécs*, Pécs.
- Jarak 1994 Mirja Jarak, Povijest starokršćanskih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske / The History of Early Christian Communities in Continental Croatia, u: Ž. Demo (ur.), *Od Nepobjedivog sunca do Sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj / From the Invincible Sun to the Sun of Justice*, Zagreb, 17–39 / 155–179.
- Koch 1996 Guntram Koch, *Early Christian Art and Architecture: An Introduction*, London.
- Lotter 2003 Friedrich Lotter (unter Mitarbeit von Rajko Bratož und Helmut Castritius), *Völkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonau-Raum zwischen Antike und Mittelalter (375–600)*, Berlin, New York.
- Migotti 1994 Branka Migotti, Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj / The Archaeological Material of the Early Christian Period in Continental Croatia, u: Ž. Demo (ur.), *Od Nepobjedivog sunca do Sunca pravde. Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj / From the Invincible Sun to the Sun of Justice*, Zagreb, 41–67 / 187–209.
- Migotti 1997a Branka Migotti, Ranokršćanska freska iz Štrbinaca kod Đakova, *ZMD* 4, 27–49.

- Migotti 1997b Branka Migotti, *Evidence for Christianity in Roman Southern Pannonia (Northern Croatia)*, BAR Intern. Ser. 684.
- Migotti 2001 Branka Migotti, Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?, *ZMD* 5, 77–96.
- Migotti 2003 Branka Migotti, *Pozlaćena stakla sa Štrbinaca kod Đakova*, Đakovo.
- Migotti 2004 Kasnoantička nekropola na Štrbincima kod Đakova – iskopavanja u 2001., *ARR* 14, 141–246.
- Migotti 2007 Branka Migotti, Kasnoantičko groblje na Štrbincima kod Đakova – iskopavanja u 2002. i 2003., *ARR* 15, 125–209.
- Migotti 2008 Branka Migotti, *Lukovičaste fibule s portretima na području Rimskog carstva / The Crossbow Brooches with Portraits in the Roman Empire*, Zagreb.
- Migotti 2009 Branka Migotti, Kasnoantičko groblje na Štrbincima kod Đakova – iskopavanja u 2004. i 2005., *ARR* 16, 107–224.
- Migotti 2012a Branka Migotti, Die rätselhafte Inschrift über die christliche Stadt Certissia, *MiChA* 18, 9–20.
- Migotti 2012b Branka Migotti, Introduction and Commentaries, u: B. Migotti (ur.), *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The State of Research and Selected Problems of the Croatian Part of the Roman Province of Pannonia*, BAR Intern. Ser. 2393, 1–27.
- Migotti 2017 Branka Migotti, Je li rimska Certisija bila *caput viarum*?, u: Salmedin Mesihović (ur.), *Acta Illyrica. Godišnjak Udruženja Bathinovs I/1*, Sarajevo, 168–180.
- Migotti et al. 1998 Branka Migotti, Mario Šlaus, Zdenka Dukat, Ljubica Perinić, *Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb.
- Migotti, Leleković 2013 B. Migotti, T. Leleković, Iskopavanja kasnoantičkog groblja na Štrbincima kod Đakova u 2007. i 2008. godini, *ARR* 17, 227–299.
- Migotti, Leleković 2017 Branka Migotti, Tino Leleković, Iskopavanja kasnoantičkog groblja na Štrbincima kod Đakova u 2011. i 2012. godini, *ARR* 18, 163–218.
- Migotti, Perinić 2001 Branka Migotti, Ljubica Perinić, Nekropola na Štrbincima u svjetlu kasnoantičkog horizonta Panonije, *ARR* 13, 103–204.
- Mikl 1963 Iva Mikl, Dva drobca steklenih posod z zlatom iz Petovije, *AV* 13–14 (1962–1963), 491–495.
- Милошевић 2001 Петар Милошевић, *Археологија и историја Сирмијума*, Нови Сад.
- Nagy 2016 Levente Nagy, Early Christian Archaeology in Hungary between 2010 and 2016, *Acta classica Universitatis scientiarum debreceniensis* LII, 149–161.
- Pavić, Cepelić 1994 Matija Pavić, Mirko Cepelić, *Biskup Josip Juraj Strossmayer* (reprint), Đakovo.
- Perinić 1998 Ljubica Perinić, Izvori o Certisiji, u: Migotti et al. 1998, 79–87.

- V. Popović 1993
Vladislav Popović, Sirmium – A Town of Emperors and Martyrs, u: D. Srejšović, *Roman Imperial Towns and Palaces in Serbia*, Beograd, 15–27.
- I. Popović 2016
Ivana Popović, Survey of Early Christianity in Sirmium/Sremska Mitrovica (fourth to fifth c. AD), u: I. Bugarski *et al.* 2016, 179–193.
- Rapan Papeša, Roksandić 2016
Anita Rapan Papeša, Danijela Roksandić, Cibalae/Vinkovci during Late Antiquity (fifth to sixth century AD) – new insights about old assumptions, u: I. Bugarski *et al.* 2016, 145–159.
- Schmidt 2001
Wolfgang Schmidt, Spätantike Gräberfelder in den Nordprovinzen des römischen Reiches und das Aufkommen christlichen Bestattungsbrauchums. Tricciana (Ságvár) in der Provinz Valeria, *SJ* 50, 213–441.
- Srakić 2014
Marin Srakić, *Cruce et laboreem – križem i radom. Biskup Stjepan Bauerlein i Đakovačka i Srijemska biskupija (1951.–1973.)*, Sabrana djela XII, Đakovo.

SUMMARY

Once Again: Was Roman Certissia Situated at the Site of Štrbinci in the Vicinity of Đakovo?

A contribution under the same title was produced by the author of the present article some twenty years ago, before the beginning of systematic archaeological excavations on the site of Štrbinci, which occupies cultivated land some 63 hectares in size, at the distance of 3 km to the south-east of Đakovo (north-east Croatia). The paper in question discussed various arguments (combining data from Roman travel itineraries and chance archaeological finds), which suggested that the Roman settlement Certissia, recorded on the road Emona – Sirmium as situated 22 Roman miles to the west of Cibalae (Vinkovci, NE Croatia), should have been looked for at the site of Štrbinci (Fig. 1). This was because of all sites potentially identified as the location for Certissia until the close of the 20th century, Štrbinci had yielded the largest amount of all kinds of Roman building materials and small finds. Apart from a sheer amount of evidence, some of the finds were on account of their nature and luxury indicative of an important settlement. Among them is a brick building destroyed during tillage in 1894 without leaving any data on its size or a ground plan. Nevertheless, a handful of glass mosaic cubes of various colours remained, some of them featuring a gold inlay and testifying to a sumptuous interior (probably wall) decoration of a mausoleum-type funerary building. No parallels for such decoration are known from published Pannonian funerary contexts (cf. for instance Sopianae/Pécs).

Another find that suggested the importance of the Roman settlement at Štrbinci and the presumed location of Certissia was a brick tomb discovered during trench digging in the 1991 war in Croatia. The tomb was destroyed, but its gable fresco of a transparent solar-christological symbolism was saved, featuring two peacocks next to a vase, surmounted by an encircled Christogram and astral bodies (Figs 6 and 7). This fresco is still a unique find with no parallel within early Christian archaeology of northern Croatia. The third find that marked Štrbinci as an exceptional site is a gold-sandwich glass bottom found in a watching brief in 1965. Its importance was further enhanced as another such glass bottom was found in the 2001 excavation campaign of the systematic archaeological exploration of Štrbinci (1999–2014). These two finds should be viewed against the fact that only six more sandwich-gold glasses are known as stemming from the province of Pannonia: 2 fragments each from Petronel (Carnuntum, AU) and Ptuj (Poetovio, SI), and one glass each from Dunaújvaros (Intercisa, HU) and Dunaszekcső (Lugio, HU).

Finally, in 1998 a marble inscription surmounted by a monogrammatic cross and urging a passer-by to visit the place was spotted in the Đakovo Diocesan Collection (fig. 10). Unfortunately, at the time of the «discovery» there was no knowledge of the time of the piece's acquisition by the Diocesan Collection, or its origin. Therefore, all that remained was to presume that the piece had been found at Štrbinci and to start excavations on the site, hoping for a more concrete evidence and a clue about Certissia.

Systematic excavations at Štrbinci in 1999–2012, led by the author of this paper, have yielded a total of 175 late Roman graves, of which 147 earth pits (with possibly 13 burials in a coffin) and 28 mostly destroyed brick tombs. Such

a number of burials within the time span of roughly one century (from the mid 4th century to the earlier 5th century) points to a settlement more substantial than a country estate or a village, additionally supporting the location of Certissia at Štrbinci. This is even more probable if we bear in mind that the excavated cemetery was not the only Late Roman funerary plot at this site. Despite successful excavations that resulted in amassing of new important evidence, the main goal was not reached, mostly because due to a slow rate of (modestly financed) works, which were further hindered by a mighty Neolithic layer underlying Roman graves, often heavily destroyed. As for the main prospective goal, it had been set as getting an insight into the micro-topography of the site in terms of establishing the boundary between the settlement and funerary areas. As the excavations failed to produce such evidence, in 2014 a geophysical prospection (a geomagnetic survey) was carried out at the site. It comprised two areas, the first one concentrating on the excavated part of the cemetery and its northern, eastern and southern peripheries (2 hectares), and the second, larger one (4.6 hectares), situated to the west of the former (Fig. 12). While the latter area produced no Roman structures, the former confirmed that the cemetery mostly occupied the excavated area, with possible smaller extensions along its peripheries. Even more important was the finding of a 7–9 m wide band stretching in the NW–SE direction immediately north of the cemetery along the whole surveyed area (Fig. 13). It was interpreted as a stretch of a Roman road which can be taken as a further indication for the location of Certissia at Štrbinci.

Finally, in 2018 in the Đakovo Archbishopric Archives a written receipt was identified stating that the Certissia inscription had been found in an apartment house in Srijemska Mitrovica (Sirmium, RS) and donated in 1976 to the then Diocesan Collection by Mitar Dragutinac, the priest of the parish of Strizivojna in the Đakovo region (Fig. 14). However, the subject matter of the inscription makes its origin from Sirmium impossible, which means that it could have reached Sirmium in Late Antiquity or the Early Middle Ages, or it could have been brought to Srijemska Mitrovica in the modern period, when this town belonged to the Đakovo Bishopric. Either way, Certissia remains the only Roman town in Croatia whose existence has been proved both by written sources and epigraphy, yet without disclosing its precise location.

Translation: *Branka Migotti*